

Zbiory polonijne w Immigration History Research Center w Minneapolis (Minnesota) oraz w innych wybranych instytucjach amerykańskich

Gdy planowałam swoją pierwszą kwerendę archiwalną na potrzeby opracowania historii Kongresu Polonii Amerykańskiej¹ (KPA), najczęściej sugerowano mi udanie się do Chicago (tam mieściła się centrala tej organizacji) lub do Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku. Jednak Stanislaus Blejwas, który jako jedyny zajmował się badaniami KPA w oparciu o materiały archiwalne, a nie tylko publikowane, skierował mnie – najzupełniej słusznie – do Immigration History Research Center (IHRC) w Minneapolis (Minnesota). Instytucja ta powstała przy wydziale sztuk wyzwolonych (College of Liberal Arts) uniwersytetu stanowego Minnesoty w 1965 r. na fali wzrostu zainteresowania sprawami etnicznymi w Stanach Zjednoczonych Ameryki jako centrum badawcze połączone z biblioteką i archiwum. Dzięki staraniom wieloletniego dyrektora placówki i wybitnego znawcy zagadnień etnicznych w Stanach, profesora Rudolpha Vecoli'ego, ufundowano katedrę badań etnicznych na tymże wydziale. Jednakże po śmierci inicjatora w 2012 r. nastąpiła reorganizacja i oddzielenie katedry i centrum badawczego od zasobów archiwalnych, które funkcjonują odąd jako Immigration History Research Center Archives – część zbiorów specjalnych biblioteki uniwersyteckiej, do której włączono, wyodrębniany wcześniej, księgozbiór IHRC².

W toku badań przekonałam się, że zbiory IHRC kryją nie tylko kluczowe dokumenty związane z działalnością KPA, przekazane głównie przez Edwarda Różańskiego z Chicago, lecz także szeroki wachlarz innych kolekcji odzwierciedlających rozmaite aspekty historii polskiej diaspory w Stanach Zjednoczonych. Wiedza o tych materiałach wśród polskich badaczy jest raczej niewielka, przez co pozostają one niemal niewykorzystane w studiach polonijnych. W roczniku „Archeionu” z 2005 r. przedstawiłam krótkie opisy zbiorów polonijnych z IHRC, jednak najwięcej uwagi poświęcałam tym, które ukazują życie organizacyjne Polonii amerykańskiej³.

W niniejszym artykule skupię się natomiast na tych archiwaliach, które dotyczą polskiego i polonijnego piśmiennictwa (a więc literatury, dziennikarstwa) oraz szeroko rozumianej kultury (np. muzycznej) – w nadziei, że znajdą się badacze, którzy będą chcieli wnikliwiej przyjrzeć się wskazanym zagadnieniom, dotąd podejmowanym głównie przez

---

¹ Zob. J. Wojdon, *W imieniu sześciu milionów. Kongres Polonii Amerykańskiej w latach 1944-1968*, Toruń 2005; taż, *W jedności siła. Kongres Polonii Amerykańskiej w latach 1968-1988*, Toruń 2008; taż, *White and Red Umbrella: Polish American Congress in the Cold War Era (1944-1988)*, Reno (Nevada) 2015.

² E-mail od Daniela Necasa z 25 V 2017 r. w zbiorach autorki.

³ Zob. J. Wojdon, *Polskie i polonijne zbiory w Immigration History Research Center w Minneapolis (Minnesota)*, „Archeion” 2005, t. 108, s. 372-387.

uczonych amerykańskich (podczas gdy Polacy koncentrują się raczej na polityce)⁴. Opisy zawartości kolekcji, a także większość informacji o ich twórcach pochodzą ze strony internetowej IHRCA. Większość została zweryfikowana podczas kwerendy.

Zaczną od spuścizn kilkorga Amerykanów polskiego pochodzenia prowadzących działalność społeczną, naukową lub kulturalną, która przyniosła im uznanie nie tylko w lokalnej społeczności, a którzy po śmierci popadli jednak w zapomnienie.

Henry Archacki (1907-1988) był człowiekiem-instytucją – historykiem, grafikiem, dziennikarzem (głównie sportowym), a także masonem. Urodził się pod Warszawą, ale jeszcze jako niemowlę wyemigrował z rodzicami do Chicago. W 1930 r. przeprowadził się do Brooklynu, gdzie pracował jako grafik. Założył tam wkrótce własną firmę. W 1931 r. rozpoczął publikację serii prasowych rysunków o charakterze dydaktycznym, a czasem satyrycznym pod zbiorowym tytułem: „Czy wiecie, że?”. Były one następnie kupowane przez różne polonijne tytuły prasowe. Artysta projektował też rozmaite polonijne logotypy. Aktywnie włączył się w działania na rzecz przeniesienia serca Ignacego Jana Paderewskiego z zapomnianej krypty na jednym z cmentarzy Brooklynu do „polskiej Częstochowy” w Doylestown w Pensylwanii. Obszerna spuścizna H. Archackiego w IHRC (ponad 21 mb.) obejmuje m.in. korespondencję, grafiki, rękopisy artykułów, publikacje i materiały wewnętrzne polonijnych organizacji, w tym zwłaszcza działających w Nowym Jorku i okolicy. Niestety nie są one w ogóle opracowane. Inne części tej spuścizny, w tym grafiki, znajdują się w muzeum polsko-amerykańskim (Polish American Museum) w Port Washington (w stanie Nowy Jork) oraz na uniwersytecie w Buffalo, NY, który zdigitalizował i udostępnia liczne prace plastyczne autorstwa H. Archackiego⁵.

Victoria Janda (1888-1961) była polonijną poetką z Minneapolis. Urodzona w Nowym Targu, do Stanów przybyła w wieku lat czterech. Gdy dorosła, została pracownikiem socjalnym. Aktywnie udzielała się w organizacjach polonijnych w Minneapolis. Poezją zaczęła się zajmować w czasie II wojny światowej. Pisała w obu językach, polskim i angielskim. Jej tomik *Singing Furrows* z 1953 r. został nominowany do Nagrody Pulitzera przez nowojorski Uniwersytet Columbia⁶. W IHRC przechowywane są przede wszystkim ręko- i maszynopisy utworów poetki, a także korespondencja⁷.

Irena Koprowska (1917-2012) najczęściej przedstawiana jest jako żona Hilarego Koprowskiego, twórcy szczepionki przeciw polio, ale sama również była lekarzem i badaczem. Profesor patologii, uważana jest za jednego z prekursorów cytologii (mentorem uczonej był George Nikolaou Papanicolaou, twórca metody wczesnego wykrywania raka szyjki macicy). Została konsultantem Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) w dzie-

⁴ Stan badań nad Polonią amerykańską przedstawiali ostatnio: taż, *Stan i perspektywy badań nad Polonią amerykańską po 1939 roku*, [w:] *Polska emigracja polityczna 1939-1990*, red. S. Łukasiewicz, Warszawa 2016, s. 426-470; A. Walaszek, *Has the «Salt-Water Curtain» Been Raised Up? Globalizing Historiography of Polish America*, „Polish American Studies” 2016, nr 1, s. 47-67; M. Erdmans, *«So They Will Know Their Heritage»: A Review of Contemporary Research on Polish Americans, 1995-2015*, „Polish American Studies” 2016, nr 1, s. 31-46.

⁵ Zob. *Archacki*, [online] <http://ubdigit.buffalo.edu/search?query=Archacki> [dostęp 29.05.2017]; *Henry Archacki papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/3918> [dostęp 26.06.2017]. Zob. też biogram H. Archackiego autorstwa Johna Drobnickiego w: *The Polish American Encyclopedia*, red. J. Pula, Jefferson, NC, 2011, s. 17.

⁶ Zob. J. Zając, *Polish American Poetess: Victoria Janda*, „Polish American Studies” 1963, nr 2, s. 51-53; T. Gladsky, *To You, I Now Have Something of My Very Own to Say: Monica Krawczyk, Victoria Janda and the Voices of the Ethnic Woman Writer*, „Polish American Studies” 1995, nr 1, s. 31-41.

⁷ Zob. *Victoria Janda papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4030#> [dostęp 26.06.2017].

dzinie cytodiagnostyki, członkiem i konsultantem Panamerican Health Organization oraz Instytutu Patologii amerykańskich sił zbrojnych. Opublikowała 130 prac naukowych. Urodzona w Warszawie, wraz z mężem wyemigrowała z Polski w 1939 r. Początkowo I. i H. Koprowscy osiedlili się w Rio de Janeiro, a w 1944 r. przeprowadzili się do Stanów, najpierw do Nowego Jorku, a potem do Filadelfii. W IHRC przechowywany jest maszynopis autobiografii *A Woman Wanders Through Life and Science*, w której I. Koprowska opisała swe doświadczenia jako uchodźcy wojennego⁸.

Mniej znani autorzy tekstów literackich przechowywanych w IHRC to:

Helena Bristol (Ogrodowska, ur. 1896), pochodząca z Żyrardowa. Do Stanów Zjednoczonych przybyła w 1905 r. w wieku dziewięciu lat, gdy jej ojciec uciekał przed poborem do armii carskiej. Rodzina osiadła w Filadelfii, gdzie Helena zdobyła wyższe wykształcenie, a następnie została nauczycielką w szkole średniej dla dziewcząt. Równocześnie pisała książki, których rękopisy (0,10 mb.) przechowywane są właśnie w IHRC⁹.

Stanley Michael Brya (ur. 1887) był górąłem spod Nowego Targu, który przybył do Stanów w 1904 r. uciekając przed poborem do austriackiego wojska. Pracował najpierw w rzeźni w Chicago, potem – w kopalni w Pensylwanii, wreszcie od 1913 r. – w przedsiębiorstwie handlowym Dayton Hudson Corporation w Minneapolis. Jednocześnie był historykiem samoukiem, który starał się popularyzować w prasie amerykańskiej historię i osiągnięcia Polaków. Wycinki z tych artykułów, notes oraz korespondencja z lat 1930-1989 (ponad 1,2 mb.) składają się na kolekcję emigranta w IHRC¹⁰.

Paul Fox (1874-1961) był prezbiteriańskim pastorem polskiego pochodzenia (przybył do Stanów w 1896 r.). Posługę kapłańską pełnił w różnych parafiach polonijnych w stanach Ohio, Maryland, New Jersey i Illinois. W Baltimore i w Chicago był także pracownikiem socjalnym. Wydawał czasopismo „Advance” oraz napisał książkę o Polakach w Ameryce i o Polskim Narodowym Kościele Katolickim. O tej działalności traktuje jego spuścizna (razem 6 mb.), obejmująca poza tym artykuły prasowe oraz informacje dotyczące obozów wakacyjnych i kursów dla dzieci imigrantów, a także zdjęcie P. Focha¹¹.

Stella Mucha Mickritz (ur. w 1899) pochodziła z okolic Milwaukee. Wkrótce po zakończeniu I wojny światowej udała się do Polski jako pielęgniarka. Po powrocie i studiach pielęgniarskich pracowała w amerykańskiej służbie zdrowia w stanach Wisconsin, Illinois, Nowy Jork i Indiana. Zbiory S.M. Mickritz w IHRC (ok. 0,13 mb.) obejmują okres 1919-1963 (niektóre sięgają do 1983 r.) i zawierają korespondencję, zdjęcia, dokumenty szkolne, wycinki prasowe oraz inne druki, wreszcie maszynopis jej wspomnień jako pielęgniarki. Dotyczą zarówno jej pobytu w Polsce, jak i dalszej kariery¹².

Angela Mischke (ur. 1905) była jedną z wielu polskich imigrantek. Przybyła do Stanów w 1913 r. w wieku lat ośmiu, by dołączyć do ojca, który osiedlił się w Chicago pięć lat wcześniej. Uczęszczała do szkoły parafialnej, a od 14 roku życia rozpoczęła pracę, najpierw

⁸ Autobiografia ukazała się drukiem w 1997 r. w Nowym Jorku. Wersja polska – *O moim życiu i medycynie*, Poznań 1998. Zob. *Irena Koprowska papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4088> [dostęp 26.06.2017].

⁹ Zob. *Bristol, Helena Ogrodowska, Papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/5054> [dostęp 26.06.2017].

¹⁰ Zob. *Brya, Stanley Michael, Papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/5076> [dostęp 26.06.2017].

¹¹ Zob. *Rev. Paul J. Fox papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4150> [dostęp 26.06.2017].

¹² Zob. *Stella Mucha Mickritz papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4280> [dostęp 26.06.2017].

w sklepie, potem w fabryce rękawiczek, a wreszcie – dzięki wieczorowym kursom przedsiębiorczości – znajdowała zatrudnienie w różnych biurach. Należała do Związku Narodowego Polskiego, uczestniczyła też w chórach i kółkach przy parafii św. Trójcy w Chicago. W IHRC przechowywana jest czternastostronicowa autobiografia A. Mischke z lat 1908-1969¹³.

Andrzej Wołodkowicz (ur. 1928) był badaczem Polonii kanadyjskiej. Studiował w Anglii i Francji, a w 1955 r. wyemigrował do Kanady. Należał do Kongresu Polonii Kanadyjskiej. W IHRC przechowywane są materiały (korespondencja, kwestionariusze, wycinki prasowe, ok. 0,15 mb.) z pracy nad jego książką *Polish Contributions to Arts and Sciences in Canada*, wydaną w 1969 r. w Montrealu¹⁴.

Mieczysław Friedel był polonijnym dziennikarzem, aktorem, kierownikiem programu radiowego i oficerem amerykańskiego wywiadu wojskowego w latach 1946-1947. IHRC przechowuje fotokopię rękopisu zatytułowanego *Unbookish and Undivulged Story about World War II*, który M. Friedel napisał dla „Kuryera Polskiego”, gazety z Milwaukee¹⁵.

W IHRC znajdują się także kolekcje polonijnych dziennikarzy oraz archiwa przedsiębiorstw wydawniczych.

Józef Białasiewicz (1912-1986) był dziennikarzem z Chicago, który przybył do Stanów w 1949 r. Wcześniej jako dipis uczestniczył w rozwoju prasy polskiej w Niemczech. Politycznie kojarzony z obozem sanacji, w Stanach związał się z „Dziennikiem Chicagoskim”; z czasem objął stanowisko jego redaktora i wydawcy. Założył także własną księgarnię – Polish American Book Company. Po objęciu przez Alojzego Mazewskiego¹⁶ prezesury Związku Narodowego Polskiego i Kongresu Polonii Amerykańskiej wszedł do władz KPA i działał w różnych jego komitetach. Archiwum J. Białasiewicza przechowywane w IHRC (zaledwie 0,40 mb.) musi być zaledwie drobną częścią akt, z którymi miał do czynienia¹⁷. Nie wiem, czy i gdzie przechowywana jest reszta.

Józef Wiewióra (1909-1987) przebywał w Stanach od 1926 r., publikował w piśmie polonijnych jeszcze w okresie międzywojennym. W 1958 r. objął kierownictwo biura Kongresu Polonii Amerykańskiej, a potem – „Dziennika Związkowego” i „Zgody” w Chicago. Również kolekcja tego dziennikarza w IHRC musi stanowić zaledwie wycinek całej jego spuścizny. Obejmuje lata 1973-1979 i zawiera brudnopisy artykułów dotyczących dwóchsetlecia Stanów Zjednoczonych, a także brudnopisy innych tekstów i ogłoszeń zamieszczanych na łamach „Zgody”. Są tam także oświadczenia prasowe Związku Narodowego Polskiego, jego statuty, książeczka wydana z okazji czwartej konwencji Stowarzyszenia Polonia, numery „Zgody”, korespondencja i zdjęcia – razem niecałe 0,18 mb.¹⁸

Zarówno J. Białasiewicz, jak i J. Wiewióra należą do grupy dziennikarzy pokolenia emigracji wojennej i tużpowojennej – przybyli do Stanów Zjednoczonych po II wojnie

¹³ *Angela Mischke papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4282> [dostęp 26.06.2017].

¹⁴ Zob. *Wołodkowicz, Andrzej, Papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4716> [dostęp 26.06.2017].

¹⁵ Zob. *Friedel, Mieczyslaw, Papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/5164> [dostęp 26.06.2017].

¹⁶ Jego spuścizna także znajduje się w zbiorach IHRC. Zob. A.D. Jaroszyńska-Kirchmann, *Inventory to the Papers of Aloysius A. Mazewski, President of Polish National Alliance and Polish American Congress*, [Minneapolis] 1994.

¹⁷ Zob. *Józef F. Białasiewicz papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4171> [dostęp 26.06.2017].

¹⁸ Zob. *Wiewióra, Joseph, Papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4708> [dostęp 26.06.2017].

światowej, gdyż nie chcieli lub nie mogli wrócić do Polski rządzonej przez komunistów. Aktywnie włączyli się w życie społeczne i polityczne Polonii amerykańskiej, a sprawność językowa pozwoliła tym osobom nie tylko redagować prasę, lecz także pełnić ważne funkcje organizacyjne¹⁹. Do tego kręgu należeli również Jan Krawiec (wieloletni redaktor „Dziennika Związkowego” i bliski doradca prezesa KPA Mazewskiego)²⁰ oraz Jerzy Przyłuski, związany z endecją, wieloletni kierownik chicagowskiego biura KPA. Obszer-na spuścizna J. Przyłuskiego (1909-2000) znajduje się w Muzeum Polskim w Ameryce w Chicago, jednak wciąż pozostaje praktycznie nieopracowana (poza bardzo wąskim i nieznaczącym wycinkiem) i niedostępna badaczom.

Czas Publishing Company (Brooklyn, Nowy Jork) był dużym polonijnym domem wydawniczym, do 1975 r. wydawcą tygodnika „Czas”. Zbiory przechowywane w IHRC pochodzą z lat 1925-1975. Oprócz korespondencji redakcyjnej „Czasu” znajdują się tam różne materiały dotyczące organizacji polonijnych, takie jak sprawozdania prezesa i inne dokumenty Rady Polonii Amerykańskiej, sprawozdania różnych ogniw Kongresu Polonii Amerykańskiej, a także kilkadziesiąt polskich książek i czasopism²¹.

Polish American Book Company (Chicago) była księgarnią należącą do J. Białasiewicza. Ta nieopracowana kolekcja z materiałami z lat 1955-1972 (3 mb. – osiem dużych pudeł) tworzy całość z osobistym archiwum właściciela. Oprócz dokumentów finansowych, redakcyjnych, korespondencji dotyczącej czasopism „Ameryka-Echo” i „Polonii” zawiera archiwalia Kongresu Polonii Amerykańskiej, głównie z przełomu lat 50. i 60.²²

Alliance Publishing Company (Chicago). Przedsiębiorstwo jest wydawcą największych chicagowskich czasopism związanych ze Związkiem Narodowym Polskim: „Dziennika Związkowego” i tygodnika, a potem dwutygodnika „Zgoda”. Kolekcja w IHRC (0,9 mb.) obejmuje lata 1939-1961 i zawiera korespondencję, materiały redakcyjne, grafiki, wycinki prasowe i zdjęcia. Na szczególną uwagę zasługują grafiki przeznaczone do „Dziennika Związkowego” oraz listy Karola Piątkiewicza (1895-1971), wymieniane m.in. z przedstawicielami polskiej emigracji w Londynie w latach 1946-1956²³.

Paryski Publishing Company to najobszerniejszy zbiór polonijny z IHRC (ponad 64 mb. akt), obejmujący archiwum domu wydawniczego założonego w 1889 r. przez Antoniego Paryskiego (1865-1935): dokumenty księgowe (w tym zamówienia, prenumeraty, umowy dotyczące reklamy, pokwitowania, czeki, zeznania podatkowe, dokumenty płacowe) i redakcyjne – korespondencja, maszynopisy tekstów²⁴. Firma publikowała książki o różnej tematyce, ulotki, czasopisma oraz popularną gazetę „Ameryka-Echo”, której nakład w szczytowym okresie przekraczał w wydaniu weekendowym sto tysięcy egzemplarzy. A. Paryski, urodzony jako Panek, pochodził spod Łowicza, a do Stanów Zjednoczonych przybył w 1888 r. Działalność wydawniczą rozpoczął w „Gazecie Narodowej” w Detroit, a kontynuował w „Gazecie Katolickiej” w Chicago. Następnie przeniósł się do

¹⁹ Najpełniejszy obraz działalności emigracji wojennej i tuż powojennej w USA przedstawiła A. Jaroszyńska-Kirchmann, *The exile mission: The Polish Political Diaspora and Polish Americans, 1939-1956*, Athens (Ohio) 2004.

²⁰ Zob. J. Krawiec, *Od Bachórcza do Chicago*, Warszawa 2015.

²¹ Zob. *Czas Publishing Company (Brooklyn, New York) records*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/3983> [dostęp 26.06.2017].

²² Zob. *Polish American Book Company (Chicago, Illinois) records*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4469> [dostęp 26.06.2017].

²³ Zob. *Alliance Publishing Company, (Chicago, Illinois) records*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/3878> [dostęp 26.06.2017].

²⁴ Kolekcja posiada publikowany inwentarz, opracowany przez A. Jaroszyńską-Kirchmann: *Inventory to the records of Paryski Publishing Company at the Immigration History Research Center, Minneapolis 1991*.

Winony w Minnesocie, wreszcie do Toledo w stanie Ohio. Był wolnomyślicielem, bardzo krytycznie odnosił się do Kościoła katolickiego i jego hierarchów, za co czytelnikom „Ameryki-Echo” groziła ekskomunika. Mimo to gazeta miała stałe grono odbiorców po obu stronach oceanu, czego wyrazem są listy publikowane w „Kąciku dla wszystkich”²⁵. To ewenement w prasie nie tylko polonijnej, zachowały się bowiem również oryginały tej korespondencji, można więc prześledzić (sporadyczne i kosmetyczne) ingerencje redakcji w tekst, by przekonać się, że listy te odzwierciedlały rzeczywistą opinię publiczną i były prototypem komentarzy w dzisiejszych elektronicznych wydaniach prasy. Trudu wyboru najbardziej reprezentatywnej części tej korespondencji i udostępnienia jej zagranicznym czytelnikom w angielskim przekładzie podjęli się niedawno Anna Jaroszyńska-Kirchmann i Theodore Zawistowski²⁶.

Do znaczących kolekcji w IHRC należy zaliczyć również archiwum **Edwarda i Lody Różańskich** z Chicago. Edward był z zawodu optometrystą, lecz z pasji – fotografem i archiwistą, działaczem miejscowego wydziału Kongresu Polonii Amerykańskiej, inicjatorem i organizatorem wielu polonijnych obchodów o skali zarówno lokalnej, jak i ogólnoamerykańskiej. To E. Różańskiemu zawdzięczamy obecność wielu poloników nie tylko w IHRC, lecz także w innych polskich i polonijnych archiwach i bibliotekach, np. w amerykańskim Orchard Lake, szwajcarskim Rapperswilu czy w Dziale Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Narodowej w Warszawie. Przekazywał tam przede wszystkim materiały drukowane: protokoły posiedzeń dyrekcji Kongresu Polonii Amerykańskiej, książki pamiątkowe obchodów rocznicowych, w tym parafialnych, i protokoły zjazdów polonijnych organizacji. Materiały sygnowane pieczęcią małżeństwa znalazłam też w spuściźnie Jana Nowaka-Jeziorańskiego we wrocławskim Ossolineum. Do Minneapolis przekazał E. Różański także swoje osobiste pamiątki, kolekcje fotografii, odręczne książki protokołów Wydziału Stanowego KPA w Chicago, materiały centrali tej organizacji, a także wielu innych organizacji polonijnych, głównie związanych z Chicago. Są tam też dokumenty poświęcone obchodom pięćsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika w 1973 r., dwóchsetlecia Stanów Zjednoczonych Ameryki w 1976 r. i stulecia Sokolstwa Polskiego w Ameryce w 1967 r.

IHRC przechowuje także kilka kolekcji odzwierciedlających polonijne życie muzyczne i teatralne, głównie Bostonu. To interesujący materiał do badania tego, do jakich polskich tradycji muzycznych odwoływali się Amerykanie polskiego pochodzenia i jak je przetwarzali. Zbiory te pochodzą przede wszystkim od bostońskiej rodziny Nurczyńskich.

Anthony Nurczyński był działaczem polonijnym, w szczególności organizatorem miejscowego życia muzycznego Polonii. Jego kolekcja to blisko 0,5 mb. – głównie zapisów nutowych²⁷.

Walter Nurczyński (1893?-1962) w latach 1937-1944 pracował jako producent lokalnego programu radiowego „Echa Polski”, a około 1943 r. został prezesem bostońskiego oddziału Rady Polonii Amerykańskiej. Jego żona, **Waleria (Valerie) Wycke Nurczyńska** (1897-1967), była śpiewaczką, pochodziła z Łodzi, ale od dzieciństwa mieszkała w Stanach Zjednoczonych. W 1920 r. przyjęła obywatelstwo amerykańskie. W czasie

²⁵ O A. Paryskim i jego działalności wydawniczej zob. A. Jaroszyńska-Kirchmann, *The Polish Hearst, Ameryka-Echo and the Public Role of the Immigrant Press*, Urbana 2015.

²⁶ Zob. *Letters from Readers in the Polish American Press, 1902-1969: A Corner for Everybody*, red. A. Jaroszyńska-Kirchmann, tłum. A. Jaroszyńska-Kirchmann i T. Zawistowski, Lanham 2014.

²⁷ Zob. *Anthony Nurczynski papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4314> [dostęp 26.06.2017].

II wojny światowej przewodniczyła United Women's Society of Greater Boston – lokalnej organizacji kobiecej stowarzyszonej z Radą Polonii Amerykańskiej. Była też założycielką Związku Śpiewaków Polskich w Nowej Anglii oraz chóru „Lira” w Bostonie.

Spuścizna rodziny Nurczyńskich w IHRC obejmuje korespondencję, wycinki prasowe, zapisy nutowe – głównie utworów śpiewanych przez Valerię. Są tam także skrypty audycji radiowych oraz sprawozdania finansowe komitetu RPA w Bostonie z 1944 r. Część kolekcji to papiery Karola i Aleksandry Jaskólskich, stanowiące uzupełnienie ich zbiorów w IHRC²⁸.

Karol Jaskólski (1908-1972) pochodził z okolic Krakowa. Przed wojną związany był z Uniwersytetem Jana Kazimierza we Lwowie. Do Stanów Zjednoczonych przybył jako dipis, osiadł w Bostonie, gdzie pracował w redakcji „Kuryera Codziennego”, a po jego upadku założył własną „Gazetę Polonii”. Działal w wielu lokalnych organizacjach polonijnych. Przez ponad 20 lat prowadził własny polski program radiowy. Pisał też teksty audycji dla Głosu Ameryki. Jego spuścizna w IHRC, licząca 80 dużych pudeł, zawiera właśnie teksty i materiały do artykułów prasowych i audycji, a także dokumenty dotyczące różnych organizacji, w tym zwłaszcza Stronnictwa Narodowego – zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w ogóle na emigracji²⁹.

Jego żona, **Alexandra Jaskólska** (z domu Nurczyńska, ur. 1918), była muzykiem i nauczycielką muzyki. Urodziła się w Bostonie. Publiczność знаła ją jako Oleńkę Nurczyńską-Bertyldę. Jej kolekcja (1,4 mb.) zawiera głównie korespondencję urzędową z konserwatorium muzycznym (New England Conservatory of Music), gdzie pracowała, a także zapisy nut z muzyką polską i polonijną³⁰.

Dwie inne muzyczne kolekcje przechowywane w IHRC to archiwum **Janiny Barańskiej** oraz zespołu tanecznego z Milwaukee. Z zawodu była ona pracownikiem socjalnym, a z zamiłowania – aktorką Teatru Polskiego w Buffalo. Na jej drobny zbiór (3 cale bieżące czyli niespełna 0,075 mb.) składają się wycinki prasowe, programy teatralne, notesy i zdjęcia z lat 1920-1975³¹. Zbiór **Mazur Polish Dancers of Milwaukee** obejmuje kopie artykułów prasowych, zdjęcia i niektóre programy tego zespołu, razem 1 cal (0,025 mb.)³².

Interesująca jest kolekcja **Waltera Śmietany**³³ z czasu, gdy pełnił on funkcję rektora Kolegium Związkowego (Alliance College) w Cambridge Springs w stanie Pensylwania. Dwie teczki dokumentów zawierają protokoły posiedzeń komitetu kształcenia nauczycieli Kolegium Związkowego i nieco inne materiały związane z działalnością tej uczelni: oświadczenia prasowe, wycinki, biuletyny akademickie, zdjęcia, korespondencję z Mieczysławem Klimaszewskim, w latach 1964-1972 rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Są tam także dokumenty Komitetu Kopernikańskiego Kongresu Polonii Amerykańskiej, który koordynował polonijne obchody w 1973 r.

²⁸ Zob. *Walter and Valeria Nurczynski papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4315> [dostęp 26.06.2017].

²⁹ Zob. *Karol T. Jaskolski papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4036> [dostęp 26.06.2017].

³⁰ Zob. *Alexandra Jaskolski papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4035> [dostęp 26.06.2017].

³¹ Zob. *Janina Baranska papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/3951> [dostęp 26.06.2017].

³² Zob. *Mazur Polish Dancers of Milwaukee, Wisconsin, Records*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4269> [dostęp 26.06.2017].

³³ Zob. *Walter Smietana papers*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4618> [dostęp 17.07.2017].

Niewielka kolekcja **American Council of Polish Cultural Clubs** (Amerykańskiej Rady Polskich Klubów Kulturalnych) w IHRC dotyczy lat 1949-1982 (0,2 mb.) i zawiera materiały z konwencji oraz publikacje organizacji członkowskich³⁴. Zasadnicza dokumentacja ACPCC przechowywana jest w archiwum polskim w Central Connecticut State University w New Britain w stanie Connecticut (o tej placówce mowa dalej).

Warto bowiem zaznaczyć, że IHRC to nie jedyne amerykańskie archiwum przechowujące spuścizny Polaków i Amerykanów polskiego pochodzenia, tym samym dokumentujące ich życie codzienne, kulturalne, działalność społeczną. Właściwie w każdym miejscu, gdzie mieszkała Polonia, jej przedstawiciele deponowali (i nadal deponują) cenne dla siebie materiały w placówkach nie tylko polskich (polonijnych), lecz także amerykańskich. Mogłam się o tym przekonać np. w Chicago, gdzie oprócz Muzeum Polskiego kwerendę przeprowadzałam w zbiorach Uniwersytetu Loyola (gdzie w Women's and Leadership Archives przechowywana jest spuścizna Heleny Znanięckiej-Łopaty, córki wybitnego socjologa Floriana Znanięckiego³⁵, a w Congressional Archives – zbiory kongresmana Daniela Rostenkowskiego³⁶, w którego biurze pracowała po przyjeździe do Stanów Ewa Wierzyńska), uniwersytetu stanowego Illinois, Chicago Historical Society.

Biblioteka imienia Goldy Meir uniwersytetu stanowego Wisconsin w pobliskim Milwaukee przejęła dawne archiwa miejskie (Milwaukee Urban Archives), dokumentujące m.in. życie miejscowej Polonii³⁷. Można na nie spoglądać przez pryzmat działalności organizacyjnej: jakie organizacje powstawały, czym się zajmowały, na ile były skuteczne, kim byli ich członkowie. Największy zbiór dotyczy bardzo aktywnej lokalnej organizacji kobiecej, klubu „Polanki” (**Klub Kulturalny Polskich Kobiet w Milwaukee – Polish Women's Cultural Club of Milwaukee**), od 2000 r. prowadzącej w Franklin w swojej siedzibie Bibliotekę „Polanek” (Polanki Library)³⁸, ale jest też np. dokumentacja polonijnego klubu kręglarskiego (Polish American Bowling Club). Można też tym źródłom zadawać pytania inne niż o działalność organizacyjną i wykorzystywać wskazane archiwalia do badań np. nad językiem Polonii. Doskonale widać go w skryptach audycji wyborczych lokalnego kongresmana Tadeusza Wasielewskiego, przygotowywanych dla miejscowej rozgłośni polonijnej; a słychać – w nagraniach posiedzeń wydziału stanowego Kongresu Polonii Amerykańskiej na kilku kasetach dołączonych do kolekcji tradycyjnych dokumentów pisanych.

Inną ważną placówką przechowującą liczne polonijne zbiory jest – założone dzięki staraniom S. Blejwasa – archiwum polskie: Polsko-Amerykańskie Archiwum Connecticut i Kolekcja Dziedzictwa Polskiego w Bibliotece Elihu Burritt Centralnego Uniwersytetu Stanowego Connecticut w New Britain (Central Connecticut State University, Connecticut Polish American Archives – CPAA; Polish Heritage Collection). Mieszczą się tam m.in. bardzo obszerne zbiory centrali Amerykańskiej Rady Polskich Klubów Kultural-

³⁴ Zob. *American Council of Polish Cultural Clubs records*, [online] <http://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/4893> [dostęp 26.06.2017].

³⁵ Zob. *Helena Znanięcka Lopata Papers 1962-1995*, [online] <http://www.luc.edu/media/lucedu/wla/pdfs/Lopata,%20Helena.pdf> [dostęp 26.06.2017].

³⁶ Zob. m.in. [Rostenkowski], [online] <http://www.lib.luc.edu/specialcollections/items/browse/tag/Rostenkowski/> [dostęp 26.06.2017].

³⁷ Zob. artykuł Michała J. Mikosia w niniejszym tomie: *Archiwalne kartograficzne i fotograficzne polonika w zbiorach Biblioteki Amerykańskiego Towarzystwa Geograficznego na Uniwersytecie Wisconsin w Milwaukee*.

³⁸ Zob. *Biblioteka Polanek (Polanki Library)*, poz. 416. Inf. (2007): Susan Gibson Mikoś – Polanki; Krystyna K. Matusiak – bibliotekarka, Uniwersytet Wisconsin-Milwaukee; Ewa Barczyk – dyrektor Biblioteki Uniwersytetu Wisconsin-Milwaukee, [w:] *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. T.1: *Polskie i polonijne księgozbiory instytucji*, oprac. B. Bieńkowska, E. Maruszak, J. Puchalski, Warszawa 2009, s. 441-443.

nych czy spuścizna sławisty Jana Magnusa Kryńskiego, znanego przede wszystkim jako tłumacz wierszy Wisławy Szymborskiej na język angielski, m.in. współtwórcy księgozbiorów polskich w Stanach, zwłaszcza w Bibliotece Uniwersytetu Karoliny Północnej w Chapel Hill³⁹. Bardzo interesujące są też zbiory Ewy Gierat (1922-2014), w tym tzw. „Kuligi” – serie korespondencji rozsyłanej przez nią do kręgu znajomych, z których każdy zapoznawał się z zawartością i dodawał własne komentarze, wycinki prasowe, zdjęcia, a następnie przekazywał do kolejnej osoby z listy. Na koniec wszystko trafiło z powrotem do E. Gierat. Dokładnie przedstawiała te materiały Ewa Wołyńska⁴⁰.

Stosunkowo dobrze zbadano zbiory nowojorskie, natomiast wciąż słabo opisane pozostają te związane z wielkimi skupiskami polonijnymi w Detroit, w tym Centralne Archiwum Polonii w Orchard Lake, przez wiele lat kierowane przez ks. Romana Nira⁴¹, czy w Pensylwanii, a także np. w Buffalo⁴², nie wspominając o Zachodnim Wybrzeżu. Zapewne należałoby się też zainteresować placówkami archiwalnymi Florydy czy Kolorado, dokąd liczni Amerykanie polskiego pochodzenia udają się w wieku emerytalnym. Onegdaj nowojorski Polski Instytut Naukowy w Ameryce prowadził internetową bazę danych archiwów przechowujących zbiory związane z Polską i Polonią w Stanach Zjednoczonych. Projekt nie jest jednak kontynuowany – choć potrzeba takiej bazy wydaje się być nie mniej nagląca niż u progu XXI w. Dobrze byłoby, gdyby jakiś podmiot (polski lub amerykański) zechciał podjąć się takiej inicjatywy.

Streszczenie

Artykuł prezentuje zbiory polonijne związane z działalnością literacką, artystyczną, a także dziennikarską i w dziedzinie książki przechowywane w archiwach Immigration History Research Center w Minneapolis oraz kilka kolekcji o podobnym charakterze z innych archiwów amerykańskich. Wskazuje, że badacze Polonii amerykańskiej nie powinni ograniczać się w swoich kwerendach do placówek polonijnych, zaś w tematyce badań – do spraw polityczno-organizacyjnych. Postuluje bardziej systematyczne opracowanie i udostępnianie informacji o zbiorach związanych z polską grupą etniczną w Ameryce Północnej, które są przechowywane w różnych placówkach rozsianych po całych Stanach Zjednoczonych.

Słowa kluczowe: Polonia amerykańska – archiwa polonijne – polskie zbiory w USA – Immigration History Research Center.

³⁹ W. Zalewski, *Książka polska w amerykańskich bibliotekach uniwersyteckich. Historia i polityka tworzenia zbiorów*, [w:] *Bibliologia II–III*, red. J. Tondel, Toruń 1998, s. 150.

⁴⁰ E. Wołyńska, *The Connecticut Polish American Archives, Central Connecticut State University*, „Polish American Studies” 2003, nr 1, s. 13-17.

⁴¹ Ks. Nir opublikował inwentarze niektórych kolekcji, omawiał też i streszczał wybrane zbiory, przechowywane w Orchard Lake, m.in. na łamach „Studiów Polskich i Polonijnych” oraz „Rocznika Archiwum Polonii”. Publikacje książkowe ks. Nira to: *Katalog Archiwum Polonii w Orchard Lake*. T. 1-3, Orchard Lake 1996-1999; *Katalog Kolekcji dr Edwarda i Lody Różańskich w Orchard Lake*, Orchard Lake 1997; *Archiwum Kongresu Polonii Amerykańskiej na stan Michigan w Orchard Lake, 1944-2004*, Orchard Lake 2005; *Katalog Archiwum Ligi Katolickiej Religijnej Pomocy Polsce*, Orchard Lake 2006.

⁴² Zbiory związanego z Buffalo Włodzimierza (Waltera) Drzewienieckiego w IHRC rozczarowują. Są to głównie kserokopie materiałów (korespondencji, polemik), które przekazywał on także do innych polonijnych archiwów (np. do New Britain). Nie wiem, gdzie znajdują się oryginały.

Summary

Polonica collections in the Immigration History Research Center in Minneapolis (Minnesota), and in the other selected American institutions

The article presents the collections of documents, related to the literary, artistic and journalist activities of the Polish Americans that are located in the Immigration History Research Center Archives in Minneapolis, Minnesota and a few other collections of similar character from other American archives. It claims that the researchers of the Polish American ethnic group should not be limited in their research to the Polish American archives and to the political and organizational issues. It postulates more systematic management and distribution of the information about the archival collections related to the Polish American ethnic group deposited in numerous American archives dispersed all around the United States.

Key words: Polish Americans – Polish American archives – Polish archives in the USA – Immigration History Research Center.